

УДК 37.032:371.4 Сковорода

Н. Д. Кабусь

ВИТОКИ ІДЕЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ТВОРЧОСТІ Г. С. СКОВОРОДИ

© Кабусь Н. Д., 2015

<http://orcid.org/0000-0003-3665-8501>

Статтю присвячено висвітленню цілісності поглядів Г. С. Сковороди на людину і світ. На підґрунті аналізу філософської, педагогічної, літературної спадщини Г. С. Сковороди виявлено, що важливими умовами сталого прогресивного розвитку особистості є: життя за законами Всесвіту, здобуття внутрішньої гармонії та подальше її відтворення в зовнішньому світі через осягнення «невидимого», виховання в собі «благого серця», знаходження справжньої «сродності», реалізація власного покликання у творчій праці, що відкриває особистості шлях до істинного щастя. Наголошено, що дієве осмислення поглядів Г. С. Сковороди, його філософії «мудрого серця», теорії щастя людського, турботи про світ, прагнення до всезагального блага, пошуку шляхів вирішення всесвітніх проблем мають безперечну значущість для реалізації стратегії сталого розвитку суспільства. Подальші дослідження спрямовуватимуться на впровадження поглядів Г. С. Сковороди у процес професійної підготовки майбутніх майбутніх соціальних педагогів з метою ефективного соціального виховання істинної людини.

Ключові слова: сталий розвиток, особистість, філософія «мудрого серця», «сродна» праця, щастя, творча спадщина, Г. С. Сковорода.

Кабусь Н.Д. Истоки идеи устойчивого развития личности в творчестве Г. С. Сковороды.

Статья посвящена раскрытию взглядов Г. С. Сковороды на человека и мир. На основе анализа философского, педагогического, литературного наследия Г. С. Сковороды выявлено, что важными условиями устойчивого прогрессивного развития личности являются: жизнь по законам Вселенной, приобретение внутренней гармонии и дальнейшее ее воспроизведение во внешнем мире через постижение «невидимого», воспитание в себе «благого сердца», нахождение настоящей «сродности», реализация собственного призвания в творческом труде, который открывает человеку путь к истинному счастью. Показано, что действенное осмысление взглядов Г. С. Сковороды, его философии «мудрого сердца», теории человеческого счастья, заботы о мире, стремления ко всеобщему благу, поиску путей решения всемирных проблем имеют чрезвычайную значимость для реализации стратегии устойчивого развития общества. Дальнейшие исследования будут

направлены на внедрение взглядов Г. С. Сковороды в процесс профессиональной подготовки будущих социальных педагогов с целью эффективного социального воспитания истинного человека.

Ключевые слова: устойчивое развитие, личность, философия «мудрого сердца», «сродный» труд, счастье, творческое наследие, Г. С. Сковорода.

Kabus N. The idea of sustainable development in G. S. Skovoroda creative heritage

The article shows the integrity of G. S. Skovoroda ideas about person and world. Philosophic, teaching and literary heritage of G. S. Skovoroda is analysed. Main conditions of sustainable progressive development of personality are found out. They are: life on the laws of Universe, obtaining of internal harmony and its further reproducing in external world due to comprehending of «invisible», upbringing of «wise heart», finding of real «srodnist'», realizing of personality designation in creative work, that leads to the real happiness. It is shown that effective comprehension of G. S. Skovoroda ideas, his philosophy of «wise heart», theory of human happiness, caring for the world, aspiration for general harmony and solving worldwide problems are of great importance for the implementation of the strategy of society sustainable development. Further research will be focused on the implementation of G. S. Skovoroda ideas in the future social pedagogues professional training for effective social education of personality.

Key words: sustainable development, personality, philosophy of «wise heart», «srodna» work, happiness, creative heritage, G. S. Skovoroda.

Постановка проблеми. Реалізація ідеї сталого розвитку цивілізації як основної стратегії третього тисячоліття, що передбачає збалансований поступальний екологічний, економічний, соціальний прогрес світової спільноти протягом тривалого часу, збереження умов існування людського суспільства, цілісності й життєздатності біосфери, стабільності соціальних і культурних систем та їх подальше поліпшення неможлива без стійкого прогресивного розвитку особистості на основі духовної еволюції, відродження й примноження загальнолюдських цінностей. Поглиблення суперечностей в усіх сферах суспільного буття, криза цінностей, сім'ї, суспільства, нації, цивілізації, що спостерігаються нині, багато в чому зумовлені кризою самої особистості – втратою цілісності та дисгармонійністю її існування.

Сучасні вчені відзначають, що «вплив розбалансованої людини виявляється в свідомому чи несвідомому руйнуванні соціального й природного

світу. Нецілісна людина, навіть якщо вона керується благородними намірами, не усвідомлюючи системності світу, закономірностей і взаємозумовленості процесів розвитку людства, своїм частковим втручанням руйнує системне ціле» [1, с. 108]. На сучасному етапі значних руйнівних впливів зазнали космос (земля, біосфера), соціум (держава, етнос, сім'я, місцева громада), людина (її тіло, духовність, душа), причому найбільше дисбалансованою, агресивною і деструктивною в цій єдності є людина, а її соціальна і моральна деградація – основною причиною поглиблення нестабільності у світі, оскільки духовна і практично-діяльнісна сторони людської буттєвості нерозривно пов'язані і взаємозумовлені (В. Городяненко).

У зв'язку з цим особливого значення нині набуває переведення людини на рівень сталого розвитку, що передбачає стійку позитивну динаміку особистості на основі знаходження внутрішньої цілісності, гармонізації мислення, почуттів, волі, узгодження її індивідуальної і соціальної сутності; формування здатності до самотворення, стійкості до негативних зовнішніх чинників; становлення соціальної суб'єктності особистості, усвідомлення нею відповідальності як за результати власної життєдіяльності, так і за індивідуальний внесок у процес позитивних суспільних перетворень.

Вирішення означених завдань робить вкрай актуальним звернення до витоків мудрості українського народу, дієве осмислення творчості видатних його світочів, які на століття вперед освітили істинні шляхи сталого поступу суспільства. До таких постатей належить Г. С. Сковорода – найсамобутніший народний мислитель та просвітитель, шлях якого не повторив ніхто інший, праці якого належать до вагоміших духовних надбань країни, який майже три століття тому освітив шляхи розвитку української нації, окреслив найважливіші риси її ментальності – «трисонячну єдність», «сродну» працю, «філософію мудрого серця» [2]. Кожне покоління звертається до його ідей, заново відкриваючи для себе їх сутність. Наразі звернення до світоглядних позицій

легендарного мислителя є особливо значущим, оскільки проблеми щастя, самопізнання, «спорідненої» праці дотепер не вирішені людством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські, педагогічні, літературні аспекти творчості Г. С. Сковороди досліджували в своїх працях Д. Багалій, Н. Іванова, Г. Ільїн, Н. Кавалєрова, М. Кашуба, П. Кононенко, О. Мишанич, С. Новосад, І. Пільчук, О. Попова, Л. Ушкалов, Д. Чижевський, В. Шевчук, Л. Штефан, М. Яворський та інші вчені. Дослідники творчості мислителя стверджують, що його вчення є метатеорією, оскільки: 1) становить цілісну світоглядну систему; 2) уможливлює осмислення і цілісне досягнення явищ буття; 3) пронизане певними положеннями, принципами, що стають в подальшому закономірностями. Ця метатеорія відображає взаємозв'язки між: теорією пізнання про «три світи» і «дві натури», теорією самопізнання і формування істинної людини, ідеєю «сродності», філософією серця («кордоцентризмом»), проблемою пошуку щастя [2, с. 38-39]. Вважаємо, що означені положення становлять суттєву основу сталого розвитку особистості й потребують глибокого осмислення та реалізації.

Формулювання мети наукової праці. Метою статті є висвітлення ідеї Г. С. Сковороди стосовно особистості як цілісної системи, що уможливлює її сталий прогресивний розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що вчення про людину, цілісність її світобуття є змістовною домінантою творчості Г. С. Сковороди. Воно відображено в його поетичних творах, байках, філософських трактатах, діалогах, притчах, листах, афоризмах та інших творах, найважливішими з яких в контексті даного дослідження є: «Хоч спочатку гріх вабливий», «Про розраду примарну», «Вхідні двері до християнської добродієвності», «Дружня розмова про душевний світ», «Розмова про премудрість», «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті», «Розмова, названа алфавіт, або буквар миру», «Мир утверджуємо в собі», «Симфонія про народ», байки «Бджола та шершень», «Орел і Черепаха» та ін.

Аналіз творчої спадщини просвітителя [3; 4; 5] свідчить, що цілісність світу Г. С. Сковорода визначав через «трисонячну єдність» – єдність «трьох світів»: Природи (Макросвіту), Людини (Мікросвіту) і «Світу символів чи слова» (що поєднує в собі людську мудрість і досвід). Як між небом і землею є Сонце, між тілом та інтелектом – Серце, так між людиною і світом є Слово. Сонце, серце і слово, за Г. С. Сковородою, генерують життя. З огляду на це необхідними умовами цілісного самобуття особистості є: 1) пізнання природи як матеріальної і духовної сутності Всесвіту (Макрокосму); 2) самопізнання людиною самої себе (Мікрокосму) як питомої краплини великого океану; 3) реалізації у слові і ділі прагнення й волі до життя, добра й краси. Мислитель вважав, що людина як «мікрокосм» має в своєму житті зважати на закони «макркосму», котрі є універсальними законами світобуття: «Я вірю і знаю, що все те, що існує у великому світі, існує і можливе у малому світі у зв'язку з їхньою відповідністю». Так, акти творення світу, викладені у книзі Буття, водночас є символами самотворення внутрішнього світу людини – адже в житті також потрібно долати хаос, розрізняти земне і небесне (добре і зле, вічне і тлінне), знаходити твердь, давати форму стихіям, здобути душу. [2, с. 32].

Водночас мислитель підкреслював, що людина не є одномірною, вона має «дві натури» – зовнішню і внутрішню, справжню й несправжню. Видиме й невидиме, тілесне й духовне, тлінне й вічне, старе й нове, явне й таємне завжди поєднуються в людині й справжньою вона стає лише тоді, коли осягає «невидиме» – свої думки і серце, коли «зростає її серце й вона спроможна сродно відгукнутися на поклик мудрості» [5]. Завдання людини, вважає прсвітитель, – відшукати цей шлях, осягнути себе і сенс свого життя, перетворитися на носія духовності: «Наше життя – це подорож, – лівий, через тріумфальні ворота, через звеселяючі проспекти й квітучі луки заводить у пекло, прямо кажучи, у сум черв'їв, що не засинають у душі. Правий на вході жорсткий і копіткий, зрештою, мало по-малу гладкий, наприкінці солодкий, при

виході найсолодший. Як усяка благородна справа, на початку і в корені гірка, а в плодах своїх солодка, і хто сіяв зі сльозами – жне з радістю» [5].

Г. С. Сковорода наголошував, що «головне, верховне бажання всіх без винятку людей – бути щасливими... ні звіра, ні птаха немає без цих думок... немає нічого солодшого і необхіднішого для людини, ніж щастя, людина постійно шукає його, але не тямлячи, де воно, впадає в нещастя» [4, с. 134]. «Безумний чоловік йде геть із дому свого, шукає щастя поза собою, блукає по всіляких краях, дістає блискуче ім'я, обвішується світлою одежею, віднаходить друзів і товаришів свого безумства, щоб занести у душу промінь блаженного світла... Чи ж є світло? Дивиться – немає нічого... Прибутки лише подвоюють жадобу, а насолоди сторицею віддають гіркотою» [4, с. 137-142].

«Однак, – підкреслює Г. С. Сковорода, – премилосердна природа всім без винятку душам відкрила шлях до щастя, потрібно лише відкрити для нього душу свою» [4, с. 134]. Цим просвітителем визначає необхідність глибокого осягнення себе й знаходження в собі істинної людини, виховання «серця благого». Мислитель наголошував на визначальній ролі серця в житті людини: саме в ньому оселяються любов і ненависть, добро і зло, милосердя й байдужість, радість і смуток, мужність і страх – найглибші переживання та хвилювання. В серці виникають і народжуються наміри і бажання, думки і почуття, прагнення і воля. Визнаючи тіло тлінним і тимчасовим, Г. С. Сковорода стверджував первинність і незнищенність серця як скарбниці духовної: серце є мірою людини, коренем життя, обителлю вогню і любові. Саме любов творить, поєднує й будує, тоді як ворожість – руйнує. Людина без любові позбавлена сонця. Істинною любов'ю є духовна любов – до мудрості, благочестя, істини; за її наявності у людини виникає бажання творити, активно діяти на благо всьому суццюму. Любов до матеріальних благ і світової слави прирікає людину на нещастя, є джерелом ворожнечі та суспільного безладдя [3].

В «Розмові п'яти подорожніх про істинне щастя в житті» філософ підкреслював, що справжнє щастя не у достатку, не в опануванні речами світу; його неможливо купити за гроші, воно як «необхідна необхідність дарується задарма, як повітря і сонце», потрібно лише пізнати закон свого щастя, відкрити для нього душу. Яким чином це зробити, Г. С. Сковорода показав на прикладі байки про діда та бабу, котрі зробили собі хату, та не прорубали жодного віконця. Носили сонячне світло як борошно в мішку до хати, хотіли їхати за ним в інші краї, допоки чернець не підказав їм, як зробити вікна для світла. «Шукаємо щастя по країнах, часах, а воно скрізь і завжди з нами: як риба у воді, так і ми в ньому, і воно біля нас шукає нас самих. Воно подібне до сонячного саява – відчини лише вхід у душу свою» [4, с. 136]. Тільки від людини залежить, обере вона гонитву за «примарним» щастям матеріального благополуччя чи досягне істинного щастя, зрозумівши, що «щастя твоє у тобі самому: пізнавши себе, пізнаєш усе, а не пізнаєш себе – ходитимеш у темряві й боятимешся там, де страху й не було. Пізнати себе вповні й здружитися з собою – це невід'ємний світ, правдешнє щастя і досконала мудрість» [34, с. 141]. Причому людина має усвідомлювати, що справжнє щастя настає для людини тоді, коли вона сама стає джерелом щастя для інших людей.

Г. С. Сковорода стверджує, що для досягнення будь-якого наміру є два шляхи: один навпростець, а другий складний – манівцями. Шлях навпростець має принади, однак швидко заводить у нещастя й призводить до загибелі – «у принаді гачок заховався», водночас шлях до щастя потребує праці, повсякчасних зусиль душі й тіла: «той осолоду здобуде, хто зможе спожити терпке» [4]. Мислитель зауважує: «Не дивина свій шлях віднайти, але ніхто не хоче шукати», саме в «спорідненій» праці вбачає істинне призначення людини, стверджуючи, що сродна праця є найголовнішим джерелом її благополуччя і щастя, сенсом життя, а для суспільства – «самодвижущейся пружиною». Філософ зазначав: для того, щоб вірно обрати свій шлях у житті, свою «сродну» працю, людина має пізнати себе, свій рід, край, народ, свою землю, власну

унікальність і своєрідність – й на основі цього віднайти своє призначення, що допоможе здобути «веселість серця», «душевную сладость» [3].

Наголошуючи на необхідності визначити своє покликання в праці, Г. С. Сковорода закликав невідступно дотримуватися природних законів, які діють безвідмовно, зазначаючи, що відмовившись від призначення, наданого природою, людина прирікає себе на нещастя, душевний неспокій. Праця, що не відповідає сродності, є не лише тяжкою й некорисною для людини, а й шкідливою для суспільства: «Хто не за призначенням починає велике діло, той погано кінчає». «Несродна» праця є джерелом нещасливого життя, людських бід і зла: «Людина, що не знає сродної праці, не може бути творцем, її діяльність позбавлена життєвої волі, вселюдської жаги добра і свободи, вона не знає ціни як життю чи смерті, так і вічності» [2, с. 46].

Однак, найбільшим злом Г. С. Сковорода вважав неробство, ледарство, яке призводить до падіння моралі, є причиною багатьох злочинів та нещасть. В «Картині, що зображує біса, званого смутком, тугою і нудьгою» мислитель зазначає: «Наш розум ніколи не залишається пасивним і якщо не матиме хорошого заняття, він звернеться до поганого. Нудьга, що виникає, коли людина не має спорідненого діяння, є смертельною мукою, що гризе як черв'як невсипущий, позбавляє людину здоров'я, забирає бадьорість, спричинює тілесні хвороби і душевне невдоволення. Тоді людина усім невдоволена, нецікавими здаються їй розваги, докучливими – розмови, неприємними – стіни помешкання, немилими – всі домашні; ніч – нудьгою, а день – осоружним; влітку хвалить зиму, а взимку – літо; ганить свій народ і звичає свого краю, гудить природу й сама на себе гнівається. Те для неї приємне, що неможливе, бажане те, що минуло, жити не може і вмерти не хоче» [4, с. 151].

Підкреслюючи важливість сродної праці Г. С. Сковорода зауважував, що обираючи свій життєвий шлях, людині не потрібно надмірно турбуватися про її матеріальну винагороду: «Не дивись на те, що вище, а що нижче, що визначніше, а що менш визначне, що багатіше й бідніше, а дивись, що тобі

сродне»; «Світ подібний до театру: щоб належно представити в театрі гру з успіхом, ролі беруть по здібностях. Діюча персона здобуває похвалу не за важливість ролі, а за вдалість гри, створюючи завершену цілісність, істинне повчальне мистецтво, стверджуючи вічні істини. Метою і турботою акторів є якнайкраще виконання наданих їм ролей, про все інше, їхні життєві потреби дбає режисер, котрий призначив ці ролі. Сам Бог призначає кожній людині певну роль і надає винагороду, що їй потрібна для життя» [3]. Така праця приносить загальну користь й водночас стає не тяжким прокляттям, а істинним джерелом радості, творчості, здобуття матеріального і духовного багатства як для окремої людини, так і людських спільнот, запорукою щастя і величі людини й становить основу суспільного життя [2, с. 36].

Таким чином, мислитель показує, що кожна особистість бере на себе відповідальність за власне майбутнє, намагаючись через самопізнання й сродну працю заради особистого щастя та благополуччя суспільства знайти і реалізувати своє покликання. Причому лише практика й наполегливість у вправлянні виявлених природних здібностей дозволять людині здійснити власну роль, без них навіть найкращий талант може бути загубленим: «Сродность трудолюбием утверждается», «Ніхто не погне твердої слави від будь-якого мистецтва, якщо працюватиме без насолоди й натхнення» [4, с. 150].

Водночас, наголошуючи на важливості праці, духовного розвитку Г. С. Сковорода застерігав проти надмірності, радив дотримуватися народної мудрості щодо міри в усьому, «золотої середини»: «Йди наполегливо, але помірно – і знайдеш щастя»; «Додержуй міри в пильнуваннях і трудах, і набуваючи духовне, бережись, аби не загубити плотське. Дивись, щоб твоє завзяття, яке не знає міри, не довело тебе до біди» [5]. Мислитель також закликав цінувати й берегти час свого життя, розумно його використовувати: «На майбутнє ми сподіваємося, сучасним – нехтуємо, прагнемо до того, чого немає, і нехтуємо тим, що є», зауважуючи, що люди нещадно розкидаються своїм часом, «неначе прожитий час можна повернути назад» [4].

Отже, просвітитель закликав до гармонії й цілісності у всьому – думках, почуттях, діях людини, вказував на їх взаємозалежність, підкреслюючи, що їхнім об'єднуючим стрижнем є мудре серце. Він наголошував на тому, що важливо не лише знайти себе, але й надалі не втратити, оскільки людина не залишається незмінною впродовж життєвого шляху. Вона змінюється разом зі зміною умов життєдіяльності: час від часу протягом життєвого шляху її гнітять сумніви, страхи, розчарування, послабляючи, позбавляючи здоров'я. Однак у вічній боротьбі добра і зла, духовного і матеріального свобода вибору, останнє слово завжди надається людині. «Хто може пройти шлях до блаженного виходу? Кожен, хто захоче» – зазначає Г. С. Сковорода. Людина щомomentно робить вибір, отже важливо, щоб вона якомога раніше усвідомила цінність позитивного вибору й наслідки негативного, власної безвідповідальності й бездіяльності, у свідомості людини завжди має бути основа, те, що проходить через усе життя, зберігаючи її цілісність.

Силу духу особистості Г. С. Сковорода вбачав у постійному русі до вдосконалення: «Скільки відступила тінь, настільки настало світло». Якщо в людині перемагає зовнішнє, «зла воля» – відбувається розпад особистості, вона обирає шлях до «примарного» щастя. Однак, вважав мислитель, сили для боротьби зі спокусою, злом є в самій людині, вони надані їй природою – це прагнення до істинного щастя, треба лише їх виявити, знайти свою «споріднену» працю, перебувати в гармонії з собою та світом. Просвітитель закликає відкидати, виривати як бур'ян все погане і зрощувати найкраще, відшукувати в собі божественну премудрість; основним завданням людини вважає здобуття внутрішньої гармонії й подальше відтворення її в зовнішньому світі [3]. Результатом такої гармонії має бути творча діяльність. Коли людина досягнула себе, вона обов'язково зрозуміє, що її покликання у праці-творчості. Лише споріднена творча праця надає особистості можливість самоствердження й самотворення. Така праця сповнена захопленості, умілості й краси, вона з примітивного творить досконале, але такою може бути лише праця за

покликанням, в якій людина реалізує закладені в неї природою здібності, здійснює її тому, що просто не може бути без неї щасливою. На зміну людині-споживачу має прийти людина, яка присвячує себе творчій праці, реалізуючи своє природне покликання. Цінним у всьому, що створює людина, Г. С. Сковорода вважав поєднання внутрішнього змісту і зовнішньої форми, закликав створювати красу, яка має бути органічно поєднана з добром.

Мислитель стверджував про спорідненість для людини добра й краси, які є ознаками гармонії Всесвіту, й неспорідненість зла; радив черпати їх з природи і мистецтва, жити за законами добра і краси, оскільки справжнє добро і краса є найнеобхіднішими й найпотрібнішими для людини, їх дотримання встановлює гармонію як у внутрішньому світі особистості, так і в стосунках з навколишнім світом. В поетичній творчості Г. С. Сковорода оспівував красу природи, вказував на цінність природи для людини, закликав прислухатись до її голосів, відчувати й пізнавати її закономірності, «не завдавати лиха нічому живому і навіть неживому», дбайливо, з любов'ю ставитися до природи, захищати рослини і тварин, щоб залишити її красу нащадкам. Просвітитель стверджував, що краса природи очищує душу від негативних нашарувань, агресивних настроїв, додає сил, натхнення у творчій праці, закликає до єдності, співдружності, пробуджує в людини заповітні мрії і почуття [5].

Цілісна, універсальна, перевірена часом протягом майже в три століття мудрість Г. С. Сковороди є глибоко оптимістичною й життєстверджуючою. Він мав непорушну віру в безмежні можливості людини й краще майбутнє людства, був глибоко переконаний, що людині з вірою в себе, в свою природу під силу все: «За діло треба братися з впевненістю в щасливий кінець!», «Ми сотворим світ получший, созіждем день веселейший». Мислитель закликає мати веселу вдачу, застерігає від даремного сумування: «Що лице морщищ, журний завсігди ти, той живе справді, хто веселий з виду, а хто сумує, без просвітку тужить, того постійно повільна смерть душить» [4, с. 52]. В кожного має бути своє сродне діло, яке приносить щастя і веселість серця: «Вдихнути в душу

веселість серця – ось у чому основна наука», «Коли дух у людини веселий, думки спокійні, серце мирне, то все світле, щасливе, блаженне» [5].

Таким чином, Г. С. Сковорода наголошував, що людина буде справді щасливою, якщо матиме гармонію в почуттях, помислах і діях. Вона має розвивати свій розум – черпати знання з мудрих книг, а найголовніше – з життя, однак не досить володіти розумом, високими моральними якостями і «сродністю», необхідним також є самовиховання волі. Лише єдність думок і вчинків зумовлюють бажаний результат діяльності людини. Нестримним пристрастям людина має протиставляти волю і високі прагнення, саме воля допоможе реалізувати людині надбання розуму в праці на благо всього народу. Він радив: «дерзай и возмогай», «ищите и обряцете», підкреслював, що справжнє щастя може дати людині лише мудрість і добродітність – мудрість вказує їй у чому щастя, а добродітність допомагає досягти його.

Водночас мислитель зауважував, що істинне «духовне» народження дається людині складно, часто вона осягає істину запізно, у зв'язку з чим надзвичайно важливо, щоб біля духовної колиски людини був наставник – учитель, основне призначення якого – сприяти якомога ранішому осягненню мудрості, розумінню законів буття, вихованню віри, надії, любові, добродітності, взаємодопомоги, бадьорості, оптимізму, наполегливості, вміння доводити справу до кінця («Плаває нещасливо той, хто не вміє досягати гавані»); шанобливого ставлення до батьків, що є «іконами божими для дітей», «видимими портретами тієї невидимої сили, якій ми всім зобов'язані»; глибокої поваги і любові до рідної землі, свого роду, народу, держави; вміння знаходити правильний життєвий шлях, працелюбності, для того, щоб «надалі людина була здатна до безперервного творіння себе, в чому й полягає динамізм її буття» [2, с. 52]. Просвітитель був глибоко переконаний, що лише ті знання принесуть людині користь, які відгукнуться в її серці, сприймуться його поривами.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, у своїй творчості Г.С. Сковорода чітко окреслює обрії цілісного існування особистості,

основні засади її сталого розвитку й, відповідно, сталого розвитку суспільства: життя за законами Всесвіту; здобуття мудрості, внутрішньої гармонії, подальше відтворення її в зовнішньому світі через: осягнення «невидимого», виховання в собі «благого серця», здатного протидіяти «злій волі» й «розшукати в шкаралупах зерно вічності», знаходження своєї справжньої «сродності», реалізацію власного покликання у творчій праці, що приносить людині мир і веселість серця, водночас сприяючи процвітанню суспільства. Все це відкриває особистості шлях до її одвічного прагнення – істинного щастя, досягнення якого є рушійною силою життєдіяльності й розвитку. При цьому основою світу і справжньої людини є духовність, «сродна» праця, а також належне, споріднене виконання людиною різних соціальних ролей – в родині, суспільстві, державі, що належно оцінюється життям, оскільки сам Господь стає на захист чистою серцем людини: «Будь людиною і знайдеш благо».

Просвітителю підкреслював, що кожна людина є універсумом: спочатку біологічною системою, потім – родовою, суспільною, культурною, національною; скільки людей, стільки й світів: обдаруванням, характером, долею. Як з метою власного щасливого майбуття, так і для загального благополуччя вона має якомога раніше пізнати істину й усвідомити: «кожна людина, країна є частками всепланетарної цілісності, й водночас розуміти, що кожна людина є неповторним світом, а кожна країна – Тереном, котрий становить органічну цілісність на основі внутрішньої енергії Духа» [2, с. 13]. При цьому мислитель наголошував на важливості людської солідарності, закликав до творчої співпраці; вважав мир, щастя, любов абсолютними цінностями, духовними проявами буття. Істинне розуміння й дотримання означених положень уможливить сталий цілісний розвиток як особистості, так і цивілізації в цілому, оскільки своєю діяльністю вона підтримуватиме й розвиватиме системне ціле.

Таким чином, вчення Г. С. Сковороди, його «цілісна метатеорія творення істинної людини», спроектована на століття вперед, є великим заповітом не

лише людям свого часу й народу, а й усіх часів, усіх земель [1, с 47]. Цілісність і ціннісна вартість поглядів мислителя для реалізації стратегії сталого розвитку цивілізації є незаперечними. Його філософія «мудрого серця», теорія щастя людського, турбота про світ, прагнення до всезагального блага, пошук шляхів вирішення всесвітніх проблем спрямовані в майбутнє, є невичерпним джерелом любові і мудрості. Їх дієве осмислення – завдання людини ХХІ століття.

Перспективою подальших досліджень в цьому напрямі є системне впровадження поглядів Г. С. Сковороди у процес професійної підготовки майбутніх вчителів, зокрема соціальних педагогів, місією яких є соціальне виховання істинної людини, що сродно діє як для власного благополуччя, так і для прогресивного розвитку суспільства.

Література

1. Кавалерова Н. А. Філософсько-освітні горизонти Григорія Сковороди: монографія / Н. А. Кавалерова, Н. В. Іванова. – Одеса : Асторопринт, 2010. – 152 с.
2. Новосад С. Розвиток творчих здібностей, самопізнання та самотворення у філософській концепції Григорія Сковороди: навч.-метод. посібн. / С. Новосад – К.: НДІУ МОН України, 2009. – 68 с.
3. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину / Г. С. Сковорода. – Л.: Світ, 1995. – 526 с.
4. Сковорода Г. С. Сад божественних пісень : поезії, байки, притчі, філос. трактати, листи / Г. С. Сковорода. – К. : НКП, 2011. – 334 с.
5. Сковорода Г. С. Розмова про істинне щастя : поезії, байки, філос. трактати, діалоги, притчі та афоризми / Г. С. Сковорода. – Х. : Прапор, 2002. – 271 с.